

Zofia Kubiszyn-Mędrala
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
zofia.kubiszyn-medrala@uj.edu.pl

**Z BILINGWIZMU PISARZY MŁODOPOLSKICH.
ANTROPONIMIA W POLSKO- I NIEMIECKOJĘZycznych
DRAMATACH TADEUSZA RITTNERA**

Słowa kluczowe: bilingwizm, onomastyka literacka, Tadeusz Rittner

Keywords: bilingualism, literary onomastics, Tadeusz Rittner

Bilingwizm, pojmowany jako czynne używanie przez tę samą osobę dwóch kodów językowych w procesach komunikacyjnych, stał się w ostatnich latach ważnym problemem badawczym. Szczególne miejsce w badaniach tych zajmuje opis dwujęzyczności polsko-obcej twórców literatury polskiej. Bronisława Ligara, odwołując się do paradygmatu współczesnego językoznawstwa ujmującego język jako nieodłączny składnik kultury, a także jej nośnik, badanie bilingwizmu autorów ujmuje jako „badanie i opis przejawów komunikacji międzykulturowej, a w przypadku twórców już nieżyjących – komunikacji międzykulturowej w przeszłości” (Ligara 2011: 166). Taka perspektywa opisu bilingwizmu wybitnych autorów ma – zdaniem badaczki – w założeniu ukazać problem funkcjonowania twórcy żyjącego między dwiema (lub więcej) kulturami, dwiema literackimi tradycjami, z których każda związana jest z danym kodem językowym, co w konsekwencji rzutuje na wybór przez autora języka jego twórczości (ibidem).

Dotychczasowe badania bilingwizmu polskich twórców literatury skoncentrowane były na dwujęzyczności polsko-francuskiej najwybitniejszych twórców okresu romantyzmu związanych z Wielką Emigracją, w szczególności dotyczyły języka Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego, Cypriana K.

Norwida, Konstantego Gaszyńskiego, Teodora T. Jeża (por. Ligara 1987, 2010a, 2010b, 2011, 2014a, 2014b; Miodunka 2014). Nie poświęcono natomiast wiele uwagi przejawom bilingwizmu innych twórców literatury, w tym bilingwizmowi polsko-niemieckiemu w okresie Młodej Polski, który cechował między innymi takich autorów jak Stanisław Przybyszewski i Tadeusz Rittner.

Twórczość Tadeusza Rittnera na literackiej mapie okresu Młodej Polski wyróżnia się szczególnym rysem dwujęzyczności. Swoje dramaty, powieści, nowele, a także drobne utwory publicystyczne pisał zarówno po polsku, jak i po niemiecku. Na dwujęzyczność polsko-niemiecką pisarza wpłynęła sytuacja życiowa, w jakiej się znajdował. Jednak nie miały wpływ na decyzje o wyborze języka twórczości, jak zauważa Roman Taborski (1983: 144), miał kosmopolityczny w dużym stopniu charakter sztuki w okresie modernizmu sprawiający, że pisarstwo dwujęzyczne stało się wówczas zjawiskiem wyjątkowo często spotykanym. Dla Rittnera¹, wychowanek wiedeńskiego Theresianum, absolwent Uniwersytetu Wiedeńskiego, doktora praw i urzędnika wiedeńskiego ministerstwa, wybór języka jako tworzywa artystycznego nie był od razu oczywisty. W początkowym okresie działalności pisarskiej swoje utwory ogłaszał wyłącznie po polsku. Do 1905 r. wszystkie dramaty pisał najpierw po polsku (m.in. *Sąsiadka* i *W małym domku*), a dopiero później powstawały ich wersje niemieckojęzyczne (*Die von Nebenan* i *Das kleine Heim*). Ale już od 1908 r. zaczął pisać swoje dramaty najpierw po niemiecku, później po polsku. W wyniku coraz silniejszego wrastania w wiedeńskie życie kulturalne Rittner z pisarza polsko-niemieckiego zaczął się przeobrażać w pisarza niemiecko-polskiego, coraz wyraźniej na pierwszym planie stawiając karierę literacką i teatralną na terenie wiedeńskim, nie zaniedbując jednocześnie starań o wystawianie polskich wersji dramatów w teatrach polskich².

Dwujęzyczna twórczość Rittnera (zwłaszcza większość dzieł dramatycznych) na tle bilingwizmu polsko-obcego wybitnych pisarzy polskich stanowi zatem swoistą

¹ Informacje biograficzne dotyczące T. Rittnera zob. Raszewski 1966a, 1967.

² Mimo że Rittner w swej twórczości literackiej dawał pierwszeństwo językowi niemieckiemu, w jego życiu osobistym bardzo ważne miejsce zajmował język polski. Utrzymywał ożywione kontakty towarzyskie z zamieszkałymi w Wiedniu Polakami. Jeden z jego ministerialnych kolegów, Edward Bogdański, wspomina, że „poza życiem biurowym” spotykał się z autorem *Głupiego Jakuba* „[...] w niektórych domach polskich w Wiedniu, [...] gdzie w stałe dni tygodnia w sezonie zimowym odbywały się popołudniowe spotkania, gromadzące przedstawicieli świata kultury i sztuki, członków parlamentu, wyższej biurokracji ministerialnej oraz części młodzieży [...] przebywającej na studiach w wyższych szkołach wiedeńskich” (Bogdański, za: Taborski 1983: 142). Do szczególnego ożywienia polskości Rittnera doszło w okresie I wojny światowej, co miało związek z przybyciem do Wiednia licznych Polaków, w tym siostry Rittnera z rodziną, ewakuowanych ze wschodniej Galicji jesienią 1914 r. Mikołaj Lenartowski, siostrzeniec Rittnera, który mieszkał wówczas u wuja w Wiedniu, wspominał: „Dom Rittnerów był prowadzony na wskroś po polsku i poza rozmowami ze służącą (Różą Mader) wiedeńką, która ponad dwadzieścia lat tam przesłużyła, nie słyszało się niemieckiego słowa. Bywali tam prawie sami Polacy” (Lenartowski 1988: 474).

osobliwość. Pisanie dwóch autorskich wersji językowych utworów – niemieckiej i polskiej³ – nasuwało (i wciąż nasuwa) pytania o ich przynależność do polskiej lub austriackiej literatury i kultury. Wiedeńska badaczka twórczości Rittnera, Anna Milanowski, zaznacza, że żadna z literatur, ani polska, ani austriacka, nie zaakceptowała dwujęzycznej twórczości Rittnera w całości i to, czego nie rozumiano, zostało odrzucone zarówno przez społeczność polską, jak i austriacką (Milanowski 1999: 71).

Z językoznawczego punktu widzenia rodzą się pytania o kompetencję językową i komunikacyjną dwujęzycznego twórcy, funkcjonującego między dwoma językami i dwiema kulturami literackimi (Ligara 2011: 175), o dwujęzyczną kompetencję ujawniającą się w jego utworach, z jednej strony w zakresie języka polskiego, używanego w akcie twórczym skierowanym do odbiorcy polskojęzycznego, z drugiej strony w zakresie języka niemieckiego w akcie skierowanym do odbiorcy niemieckojęzycznego⁴.

Przedmiotem badań w niniejszym opracowaniu pozostają nazwy własne, imiona i nazwiska, jakie posłużyły dramatopisarzowi do nominacji postaci literackich w wybranych dramatach polsko- i niemieckojęzycznych. Do analizy wybrano cztery utwory napisane i opublikowane w języku polskim: *W małym domku* (1954; dalej WMD), *Głupi Jakub* (1956; dalej GJ), *Lato* (1966; dalej L), *Wilki w nocy* (1956; dalej WwN) oraz odpowiednie dramaty w wersji niemieckojęzycznej: *Das kleine Heim* (1908; dalej KH), *Der dumme Jacob* (1910; dalej DJ), *Sommer* (1912; dalej S), *Wölfe in der Nacht* (1914; dalej WiN).

Jak wspomniano wyżej, tylko jeden z tych dramatów (*W małym domku*) Rittner napisał najpierw po polsku, później po niemiecku, pozostałe analizowane tutaj teksty pierwotnie miały wersję niemieckojęzyczną, a następnie polską. Omawiając twórczość dramatopisarską Rittnera, Zbigniew Raszewski podaje:

Gdy brał się do drugiej, kładł przed sobą egzemplarz pierwszej (mamy na to dowody), ale jej nie tłumaczył. Pisał nowy oryginał. Zmieniał nie tylko imiona i nazwiska (czasami tytuł sztuki), nie tylko nazwy krajów i miast, lecz także słowa dialogu, nieraz bardzo ważne [...] (Raszewski 1966a: 8).

Powstają zatem pytania, w jakim stopniu autor zmieniał nazwania postaci w zależności od wersji językowej utworu, czym te zmiany były motywowane i jak wpływały na ogólną wymowę sztuk. Pytania te stają się tym bardziej zasadne, że Rittner, podejmując uniwersalne tematy, unika jednoznacznego osadzenia akcji swoich sztuk w przestrzeni, ograniczając informacje faktograficzne do minimum. Podaje

3 Zbigniew Raszewski (1967: 329) pisze: „Nie są to przekłady, ale wersje, różniące się nazwiskami, postaciami, nazwami miejscowości i różnymi szczegółami treści”. W odniesieniu do polskojęzycznych wersji sztuk Rittnera dodaje natomiast: „Nie dlatego należą one do naszej kultury, że mają polskie tematy (bo niejedna opera francuska ma bardziej polski temat niż *Wilki w nocy*), ale dlatego, że mamy polskie oryginały tych sztuk” (Raszewski 1966a: 11–12).

4 Niemieckojęzyczne sztuki Rittnera grane były nie tylko w Wiedniu i innych austriackich teatrach, ale również w Niemczech i w Szwajcarii (ibid.).

np.: „Rzecz dzieje się w małym mieście, w Galicji” (WMD), ale w niemieckiej wersji utworu: „Eine kleinere Provinzstadt” (KH). Określając miejsce akcji sztuki *Wilki w nocy*, zaznacza: „w większym mieście prowincjonalnym, w domu prokuratora” i analogicznie w *Wölfe in der Nacht*: „in einer größeren Provinzstadt, in Haus des Staatsanwalts”. Akcję sztuki *Lato* umieszcza w pensjonacie doktora nad morzem, ale w *Sommer* nad jeziorem w Karyntii. Wobec małej wyrazistości usytuowania miejsca akcji dramatów w dużej więc mierze ciężar wyznaczania literackiej czasoprzestrzeni utworów dramatycznych Rittnera spada na nazwy osobowe.

Analiza literackich onimów we wskazanych wyżej dramatach Rittnera obejmować będzie porównanie sposobów identyfikacji bohaterów w polskich i niemieckich wersjach utworów oraz porównanie imion i nazwisk postaci. Analizą objęte zostały nazwy występujące zarówno w didaskaliach, szczególnie w spisie osób, jak i w tekście głównym utworów dramatycznych, co wynika z ujmowania tekstu dramatu jako wypowiedzi literackiej o specjalnym statusie z charakterystycznym układem komunikacyjnym właściwym temu gatunkowi literatury (Wojtak 2014: 13).

Sposoby identyfikacji bohaterów

Identyfikacja postaci literackich, podobnie jak i innych elementów tworzących świat przedstawiony w utworze, łączy się ściśle z ich egzystencją – postać literacka istnieje, gdy została w jakiś sposób nazwana. Jednak jak zauważa Aleksandra Cieślikowa, funkcje identyfikacyjna i dyferencjacyjna nie są najważniejsze w wypadku nazw własnych w dziele literackim. Istotnym natomiast elementem utworu jest tworzywo onomastyczne wykorzystane w literackiej kreacji postaci, sposoby identyfikacji i dyferencjacji uzależnione od autorskiego zamysłu (Cieślikowa 1993: 33, 2001: 101–102). Pisarz, jak wiadomo, wybiera nazwy z onomastykonu uzualnego albo je tworzy w zależności od rodzaju fikcji i konstrukcji świata przedstawionego, gatunku czy nurtu literackiego, opierając się przy tym na realnoznaczeniowych sposobach nominacji właściwych danemu językowi.

Spektrum możliwych środków onimicznych służących identyfikacji postaci literackich w dwuelementowym polskim i niemieckim systemie identyfikacyjnym osób obejmuje: pełne oznaczenie osobowe (*Gesamtname*), miano zredukowane do jednego elementu, a więc tylko imienia (*Vorname*) lub tylko nazwiska (*Familienname*), ewentualnie zastąpienie nazwy własnej deskrypcjami określonymi (wyrazami pospolitymi) (*Appellativlexik*).

W sposobach identyfikacji postaci w polskojęzycznych i odpowiednich niemieckojęzycznych dramatach Rittnera dają się zauważyć pewne różnice. Większą wyrazistość onimiczną mają postaci niemieckich wersji dramatów, co związane jest z tym, że w tych wersjach językowych identyfikacja bohaterów częściej dokonywana jest przy użyciu pełnego zestawienia osobowego: imienia i nazwiska lub samego nazwiska.

W badanych utworach tylko dwie postaci w obu wersjach językowych otrzymały pełne miano w didaskaliach. Są to: *Jan Morwicz* (WwN) i *Žaneta Dyłska vel Joanna Krupa* (WwN) oraz *Hans Elmann* (WiN) i *Jeanette Diele vel Johanna Kunz* (WiN).

Dwie inne imieniem i nazwiskiem w spisie osób określono w *Sommer* (*Hans Torup, Alfred Solders*), w polskiej wersji *Lato* w didaskaliach poznajemy tylko nazwiska: *Torup* i *Golders*, imiona tych postaci, *Jan* i *Alfred*, dopiero w dialogach postaci.

Miano złożone z imienia i nazwiska już w spisie osób otrzymują postaci niemieckojęzycznych dramatów Rittnera: *Karl von Allenstein, Gutsbesitzer* (DJ), *Berta Freifrau von Pasini* (DJ), *Ferdinand Freiherr von Pasini* (DJ) i *Dr. Leo Wimmer* (S), *Lilly Meier* (S). W polskojęzycznych dramatach postaci te oznaczone są tylko imionami, uzupełnionymi tytułami godnościowymi, określeniami zależności rodzinnych, wykonywanych zawodów czy pełnionych funkcji, jak: *Karol – szambelan* (GJ), *Marta – jego siostra* (GJ), *Teofil – jej mąż* (GJ), *Lili – subretka operowa* (L), *Doktor – właściciel i dyrektor sanatorium* (L).

Przyczyn różnic w nominacji postaci literackich należałoby dopatrywać się nie tyle w upodobaniach nazewniczych autora, ile w czynnikach pozaliterackich, pragmatycznych, mianowicie w niemieckim systemie nazwisk, w polskiej tytulaturze i związanej z tym etykietce językowej, która znalazła odzwierciedlenie w Rittnerowskich dramatach przez przeniesienie zwyczaju panującego w danym czasie i przestrzeni w onomastyce uzualnej do rzeczywistości fikcyjnej. Tak więc pozycję społeczną bohatera *Der dumme Jacob*, utworu, którego akcja usytuowana jest w realiach niemieckiego obszaru językowego, lepiej określa nazwisko poprzedzone przyimkiem *von*, jednoznacznie wskazujące na jego arystokratyczne pochodzenie⁵ niż apelatyw *Gutsbesitzer*. W inny sposób odzwierciedlone są realia kulturowo-językowe w polskiej wersji dramatu, gdzie pozycję społeczną bohatera, jego arystokratyczne pochodzenie określa tytuł godnościowy: *szambelan*. Nazwisko przy tym tytule dla podkreślenia pozycji społecznej bohatera jest już zbędne. Z powyższymi różnicami w sposobach identyfikacji postaci literackich ściśle łączy się etykieta językowa, w szczególności formy zwrotów adresatywnych, odrębne dla języka polskiego i niemieckiego. W polskim systemie adresatywnym przełomu XIX i XX w. wciąż obowiązywała tak zwana tytułomania szlachecka (Łaziński 2006: 36 i n.), a zwrot *pan* + nazwisko, wykształcający się w owym czasie w środowisku mieszczańskim, był zwrotem deprecjonującym adresata (Rachwał 1991: 233, 1992: 46-47). W języku niemieckim natomiast, zdaniem Eugeniusza Tomiczka (1983: 76): „najbardziej typowa, można rzec standardowa forma zwracania się do drugiej osoby, w której nadawca zmuszony jest wręcz użyć nazwiska swego interlokutora” to forma

5 Józef Matuszewski zaznacza: „Zarówno w mowie i w piśmie (Herr) *von Zollern* będzie zawsze odebrane jednoznacznie: nosiciel tego nazwiska jest szlachcicem”. I dalej dodaje, że przyimek *von* przed swoim nazwiskiem dodawał każdy niemiecki szlachcic „bez względu na stopień w hierarchii feudalnej: *Fürst von ...*, *Graf von ...*, *Freiherr von ...* i zwykły *Ritter von ...*” (Matuszewski 1975: 89).

Herr/Frau + nazwisko. Przykłady tych różnic etykietałnych odnajdziemy w zwrotach adresatywnych w dialogach bohaterów dramatów Rittnera, np. *Herr von Allenstein* (DJ), *Herr Wimmer* (S) i odpowiednio: *panie szambelanie* (GJ), *doktorze* (L). Różnice w polskiej i niemieckiej etykiecie językowej dobrze ilustruje fragment dialogu kończącego II akt *Głupiego Jakuba*:

KAROL:

Powiedz – kochasz?

HANIA:

Tak, panie szambelanie.

KAROL (niecierpliwie):

Nie tak! Powiedz po prostu: kocham cię, Karolu.

HANIA (bezdźwięcznie):

Kocham cię, Karolu.

(GJ: 129)

i odpowiadający mu fragment *Der dumme Jacob*:

Alenstein:

Sag, hast du mich lieb?

Lisa:

Ja, Herr von Alenstein.

Alenstein (mit dem Fuß stampfend):

Nicht „Herr von Alenstein“! Sage ganz einfach:

„Ich habe dich lieb ... Karl“

(ganz kleine Pause)

Lisa (mechanisch; etwas zitternd):

.... Ich habe dich lieb, Karl.

(DJ: 103)

Powyższymi czynnikami pozaliterackimi, pragmalingwistycznymi, podyktowane są różnice w nominacji postaci przez samo nazwisko w niemieckiej wersji, np. *Frau Steger* (DJ), *von Radkersberg* (DJ), i samo imię i/lub deskrypcję określoną w polskiej wersji: *Katarzyna – właścicielka gospody* (GJ), *Prezes* (GJ).

Nieco inaczej przedstawia się nominacja postaci w utworach *W małym domku* i w *Das kleine Heim*. Bohaterowie, reprezentujący środowisko elity małomiasteczkowej Galicji, w polskiej wersji określani zostali przez nazwisko z uzupełnieniem określenia ich zawodu: *Sielski, nauczyciel; Jurkiewicz, inżynier; Kosicki, prowizor*. W dialogu poznajemy imię jednego z nich:

(Kosicki (do Jurkiewicza):

Ty, już tu mieszkasz, Stasiu?)

(WMD: 13)

Pisząc jednak wersję niemiecką, Rittner pozbawił nazwisk bohaterów, określając ich deskrypcjami wskazującymi wykonywane zawody: *Lehrer*, *Ingenieur*, *Apotheker*. W dialogach postaci w zwrocie adresatywnym poznajemy nazwisko tylko jednego z nich (*Herr Ingenieur Jurmann*) (KH: 28).

Nominacja postaci literackich sprowadzająca się do imienia jest częstsza w dramatach polskojęzycznych niż niemieckojęzycznych, co ściśle się wiąże, jak wskazano wyżej, z częstszym użyciem nazwiska w wersjach niemieckojęzycznych dramatów Rittnera. Samym imieniem, pojawiającym się na różnych poziomach komunikacji literackiej (w spisie osób lub dopiero w dialogach postaci) w obu wersjach językowych obdarzeni są bohaterowie reprezentujący określone środowiska oraz ci, którzy w przestrzeni literackiej występują w sytuacjach imitujących nieoficjalne kontakty rodzinne i towarzyskie. Dotyczy to zarówno głównych bohaterów, np. *Jakub* (GJ), *Jacob* (DJ), jak i postaci reprezentujących członków rodzin, w szczególności żon: *Maria* (WMD), *Julia* (WwN), *Marie* (KH), *Julie* (WiN), krewnych: *Wanda* (WMD), *Karolina* (L), *Wanda* (KH), *Kamilla* (S), dzieci: *mały Antek* (WMD), *Jerzy* (GJ), *Misia* (GJ), *Der kleine Toni* (KH), *Georg* (DJ), *Minna* (DJ) oraz służby: *Adolf* (WwN), *Kasia* (WMD; L), *Rózia* (L), *Adolf* (WiN), *Anna* (KH), *Karoline* (S), *Marie* (S) czy innych, jak robotnik *Szymon* i jego żona, określona derywatem marytonimicznym od imienia męża, *Szymonowa* (WMD).

Nominacja wykorzystująca imię w dialogach, a deskrypcję określoną w didaskaliach pojawia się sporadycznie, np.: *doktor Karol* (WMD), *prokurator Wiktor* (WwN), *doktor Karl* (KH), *Staatsanwalt Victor* (WiN). Między wersjami językowymi polskimi i niemieckimi nie obserwuje się w sposobach określania wymienionych wyżej bohaterów różnic, co należy tłumaczyć z jednej strony konwencją literacką, zgodnie z którą identyfikacja postaci literackich wyłącznie przez imię dotyczyła w znacznej mierze postaci drugoplanowych, marginalnych, budujących tło literackie (por. Sarnowska-Giefing 1984: 41; Siwiec 1998: 85-88), z drugiej zaś pozaliterackimi uwarunkowaniami użycia imienia w komunikacji językowej w obu językach (por. Tomiczek 1983: 68-70).

Część postaci, szczególnie drugoplanowych, nie jest wyposażona w żadne imię własne. Ich egzystencję literacką wyznaczają określenia deskrypcyjne: *Doktor* (GJ), *Mecenas* (WwN), *Notariusz* (WMD), *Notariuszowa* (WMD), *Prezydent sądu* (WwN), *Radczyni* (WwN), *Sędzia* (WMD), *Sędzina* (WMD) i ich niemieckie odpowiedniki: *der Doktor* (DJ), *Rechtsanwalt* (WiN), *Direktor* (KH), *Frau Direktor* (KH), *Gerichtspräsident* (WiN), *Frau Geheimrat* (WiN), *Gerichtsrat* (KH), *Gerichtsrätin* (KH). Określenia te implikują mikrowspólnotowe sposoby określania osób w środowiskach małomiasteczkowych.

Omówione wyżej sposoby identyfikacji postaci literackich w analizowanych dramatach T. Rittnera przedstawia tabela.

Tab. 1. Ilościowe zestawienie sposobów identyfikacji postaci literackich w dramatach T. Rittnera

Sposoby nominacji	Wersje polskojęzyczne		Wersje niemieckojęzyczne	
	Liczba	%	Liczba	%
Imię i nazwisko	5	8,62	9	15,00
Nazwisko	12	20,69	18	30,00
Imię	27	46,55	19	31,67
Deskrypcja	14	24,14	14	23,33
Razem	58	100,00	60	100,00

Przedstawione zestawienie ukazuje różnice w zakresie wykorzystania tworzywa onomastycznego, jakim posłużył się T. Rittner w polskich i niemieckich wersjach językowych. W dramatach niemieckojęzycznych pisarz częściej niż w ich odpowiednich wersjach polskich do nominacji postaci wykorzystał nazwisko, które albo tworzy z imieniem pełne dwuelementowe miano (15%), albo jest samodzielny elementem identyfikacyjnym (30%). Inaczej w dramatach polskojęzycznych, w których najczęstszym sposobem identyfikacji jest imię (46,55%), w niektórych przypadkach uzupełnione tytułem funkcyjnym lub godnościowym. Różnice te, jak już wspomniano, wynikają z wprowadzenia do dramatów realizmu językowego i związanego z nim odmiennego środowiskowo-kulturowego kontekstu właściwego dla polskiej i niemieckiej (austriackiej) etykiety przełomu XIX i XX w. Opisane różne sposoby nominacji postaci literackich uzależnione od wersji językowej dramatów T. Rittnera należy zatem uznać za ekwiwalencję pragmatyczną w sferze onimii. Pisarzowi chodziło bowiem o dobór takich elementów proprialnych, które w każdym z wariantów językowych utworów mogły pełnić równoważne funkcje komunikacyjne i wywoływać u odbiorcy tak polskojęzycznego, jak i niemieckojęzycznego podobne skojarzenia i podobne emocje⁶.

6 Termin *ekwiwalencja pragmatyczna* (*dynamiczna, komunikacyjna, funkcjonalna*) używany jest w translatoologii i odnosi się do relacji równoznaczności efektu oddziaływania tekstu oryginału i przekładu na ich odbiorców (zob. Lukszyn 1998: 74). Dwie wersje językowe tekstów dramatycznych T. Rittnera nie są przekładami *sensu stricto*, jednakże stosowane przez autora zabiegi adaptacyjne w warstwie onimicznej tekstów uzasadniają użycie tego terminu w odniesieniu do dwujęzycznej twórczości tego pisarza.

Imiona

Jedną z funkcji imienia, poza nadrzędną referencjalną, jest „funkcja ewokowania genezy (imiona określonego kręgu kulturowego, środowiska społecznego, zasięgu regionalnego)” (Malec 2001: 65).

Wykscerpowane z analizowanych dramatów T. Rittnera imiona postaci literackich polskojęzycznych wersji i odpowiadających im postaci niemieckojęzycznych utworów w dużej części stanowią imiona ogólnoeuropejskie. Charakteryzują się one wspólnym, głównie chrześcijańskim pochodzeniem i w obu językach mają taką samą lub zbliżoną formę, a różnice wynikają z odmiennej adaptacji fonetycznej, graficznej i morfologicznej nazw w języku polskim i niemieckim. Poniższe imiona nazywają te same postaci w wersjach polskiej i niemieckiej dramatów Rittnera, por. m.in.:

- imiona męskie: *Adolf* (WwN), *Alfred* (L), *Jakub* (GJ), *Jan* (L, WwN), *Jerzy* (GJ), *Karol* (GJ, WMD), *Leon* (L), *Wiktor* (WwN) i odpowiednie niemieckie: *Adolf* (WiN), *Alfred* (S), *Jacob* (DJ), *Hans* (S, WiN), *Georg* (DJ), *Karl* (DJ, KH), *Leo* (S), *Victor* (WiN);
- imiona żeńskie: *Ada* (WwN), *Joanna* (WwN), *Julia* (WwN), *Maja* (L), *Maria* (WMD), *Wanda* (WMD), *Żaneta* (WwN) i odpowiedniki niemieckie: *Ada* (WiN), *Johanna* (WiN), *Julie* (WiN), *Maja* (S), *Marie* (KH), *Wanda* (KH), *Jeanette* (WiN).

Rzadziej do oznaczenia tej samej postaci w dwu wersjach językowych pisarz używa genetycznie różnych imion, na przykład w polskich wersjach: *Ernestyna* (L), *Karolina* (L), *Marta* (GJ), *Teofil* (GJ) w niemieckich: *Eveline* (S), *Kamilla* (S), *Berta* (DJ), *Ferdinand* (DJ). Należy jednak zwrócić uwagę, że w doborze tych imion w każdej z wersji językowej Rittner dążył do zachowania realizmu nazewniczego, i tak występujące w niemieckiej wersji *Der dumme Jacob* imię *Ferdinand*, germańskiego pochodzenia, popularne w Austrii i tam uchodzące za imię książęce (por. Bubak 1993: 108), ewokujące narodowość i pochodzenie społeczne bohatera (*Ferdinand Freiherr von Pasini*), w polskiej wersji zastąpione zostało imieniem *Teofil*, którego częstotliwość w polskiej onomastyce uzualnej jest największa w XIX i na początku XX w. (ibidem: 299). Te same przesłanki sprawiły zamianę germańskiego imienia *Berta*, mało rozpowszechnionego w polskiej antroponimii, na imię *Marta*. Ostatni przykład ukazuje ponadto, że pomiędzy imionami występującymi w dwu wersjach językowych, mimo różnic genetycznych, mogą pojawiać się nawiązania dotyczące brzmienia⁷ w polskim i niemieckim. Aliteracje mogą wystąpić w końcowej części imienia, jak powtarzające się głoski wygłosowe w imionach *Berta* i *Marta*, lub w początkowej części, jak w imionach: *Ernestyna* – *Eveline*, *Karolina* – *Kamilla*.

Z dążenia Rittnera do zachowania realizmu onimicznego w dramatach wynika ponadto zmiana imienia bohaterki *Der dumme Jacob*, które w niemieckiej wersji

7 Wrażliwość Rittnera na sens i dźwięk słów podkreśla Z. Raszewski (1966a: 16).

brzmi *Lisa* (derywat od imienia *Elisabeth*, por. Wimmer: 1966: 342) na odpowiednie dla córki furmana w polskich realiach imię *Hania* w polskiej wersji językowej *Głupiego Jakuba*⁸.

Na uwagę zasługują ponadto imiona postaci pobocznych: dzieci i służących. Postaci dzieci określone są formami derywowanymi: *mały Antek* (WMD), *Misia* (GJ), *Miecio* (L) *Muszka* (L) oraz *Der kleine Toni* (KH), *Minna* (DJ), *Otto* (S), *Isa* (S). Po między imionami postaci występującymi w polskiej wersji językowej i tymi w wersji niemieckiej zachodzą przedstawione już wyżej nawiązania. Odmienne derywaty mogą pochodzić od etymologicznie takiego samego imienia: pol. *Antek* od *Antoni* (derywacja redukcyjno-sufiksalna) i niem. *Toni* od *Antonius* (derywacja redukcyjna) lub od różnych imion, ale mieć wspólną część brzmieniową w nagłosie (pol. *Misia* od *Michalina*, niem. *Minna* od *Wilhelmina* lub *Hermine*; por. Wimmer 1966: 386). Germańskie imię *Otto* w polskojęzycznej wersji utworu zastąpione zostało derywatem *Miecio* od imienia pochodzenia słowiańskiego *Mieczysław*, natomiast niemiecka forma *Isa*, będąca derywatem od imienia *Isabella* (por. *Słownik imion* 1991: 138) formą hipokorystyczną *Muszka* (prawdopodobny derywat od zdrobnienia *Maruszka*, a ten od *Maria*; por. Marinković 2004: 579)⁹.

Różnice widoczne są w imionach nazywających postaci służących: w polskich wersjach są to derywaty: *Kasia* (WMD, L) i *Rózia* (L), w niemieckojęzycznych wersjach imiona podstawowe: *Anna* (KH), *Marie* (S), *Karoline* (S).

Wybierając imiona dla postaci swoich dramatów, T. Rittner w obu wersjach językowych użył dla oznaczenia dziewiętnastu postaci siedemnastu antropoleksemów imiennych mających swoje odpowiedniki w obu językach. W ten sposób określał przede wszystkim postaci główne, pierwszoplanowe. Wybierając imiona z repertuaru imion rozpowszechnionych w różnych językach europejskich, podkreślał uniwersalizm swoich postaci, ale równocześnie dbał o realizm nazewniczy, wyszukując takie imiona, które na początku XX w. były popularne i w polskiej, i w niemieckiej (austriackiej) kulturze. Z tych też względów zamieniał w zależności od wersji językowej imiona, które powszechne były tylko na jednym obszarze językowo-kulturowym. Jednakże imiona pochodzenia słowiańskiego w polskich wersjach językowych wystąpiły wyłącznie w odniesieniu do dwóch bohaterów: derywat *Miecio* i derywaty *Stasio*, *Staszek*, skierowane w dialogach do postaci, która w niemieckiej wersji oznaczona jest tylko nazwiskiem.

8 Imię *Anna* i jego wariant *Hanna* w Polsce zawsze należały do najpopularniejszych imion żeńskich (Bubak 1993: 41–42). Popularność tego imienia znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w literaturze młodopolskiej, np. w dramatach: *Ruchome piaski* Piotra Chyńskiego (*Hania*), *Gody życia* Stanisława Przybyszewskiego (*Hanka*), *Na wymowie* Macieja Szukiewicza (*Hanusia*), *Moralność pani Dulskiej* Gabrieli Zapolskiej (*Hanka*) i innych, także w poezji, por. *List Hanusi* Kazimierza Przerwy-Tetmajera, i w prozie, np. *Chłopi* Władysława Reymonta (*Hanka*).

9 Nominacja postaci literackiej nazwą *Muszka* pojawia się także w opublikowanym w 1908 r. dramacie *Skiz* G. Zapolskiej.

Nazwiska

Jak już wyżej wspomniano, w nominacji postaci literackich Rittner częściej posługuje się nazwiskiem w dramatach pisanych po niemiecku niż po polsku, co sprawia, że liczba antropoleksemów nazwiskowych w polskich wersjach jest mniejsza niż w niemieckich. W nazywaniu postaci nazwiskiem autor niezależnie od wersji językowej stosuje zasadę typowości i posługując się nazwiskami autentycznymi leksykalnie lub realnymi, wybiera te, które określają przynależność narodową i społeczną postaci (funkcja socjologiczna nazw własnych w literaturze).

Bohaterowie polskich sztuk noszą w większości nazwiska odmiejscowe zakończone na *-ski*, *-cki*, np. *Kosicki* (WMD, por. n.m. *Kosiczyn*, zob. Rym. 1: 445), *Pałeccki* (WMD, por. n.m. *Pałki*, zob. Rym. 2: 202), *Sielski* (WMD, por. n.m. *Sioło*, zob. Rym. 2: 418)¹⁰, rzadziej utworzone sufiksem *-ski* od apelatywów, np. *Dylska* (WwN, por. ap. *dyl* 'gruba deska, bal', zob. Rym. 1: 162), nazwiska derywowane od imion lub apelatywów sufiksami *-icz*, *-owicz*, np. *Jurkiewicz* (WMD, zob. Rym. 1: 349), *Morwicz* (WwN, por. ap. *morwa*, zob. Rym. 2: 117), *Wołkowicz* (WMD, por. wschl. *wołk* 'wilk', zob. Rym. 2: 683), rzadko równe apelatywom, np. *Krupa* (WwN, por. ap. *krupa* 'kasza jęczmienna', zob. Rym. 1: 469). Wszystkie nazwiska postaci poświadczane są w polskich leksykonach antroponimicznych.

Bohaterowie sztuk niemieckojęzycznych przyjmują nazwiska poprzedzone *von*, wskazujące na ich arystokratyczne pochodzenie, np.: *von Allenstein* (DJ, por. n.m. *Alenstein*, zob. Bahl.: 29, 498), *von Pasini* (DJ, por. n.m. *Pasini*), *von Radkersberg* (DJ, por. n.m. *Radkersberg*). Postaci reprezentujące inne warstwy społeczne noszą nazwiska: *Brunn* (S, zob. Gott.: 212), *Diele* (WiN, zob. Kohl.: 184), *Elmann* (WiN, zob. Bahl.: 118), *Jurmann* (KH, zob. Gott.: 355, 420), *Kunz* (WiN, zob. Kohl.: 404), *Meier* (S, zob. Bahl.: 336, Kohl.: 449), *Pouchard* (S, zob. Gugg.: 357), *Steger* (DJ, zob. Bahl.: 498, Gott.: 552), *Wagner* (KH, zob. Kohl.: 698), *Winner* (S, zob. Bahl.: 564, Kohl.: 721). Tak jak w polskojęzycznych dramatach są to nazwiska odapelatywne lub odimienne, autentyczne leksykalnie albo realistyczne, utworzone na wzór realnie istniejących.

Tam, gdzie dochodzi do kreacji onimicznej postaci przy użyciu nazwiska w wersji polskiej i odpowiadającej jej postaci w niemieckiej wersji, pisarz stosuje nawiązania formalne przez aliterację i powtórzenie pierwszej litery lub sylaby nazwiska polskiego

10 Nazwisko to może mieć dwojaką motywację: od nazwy miejscowej *Sioło* (kilka wsi na Kresach Wschodnich) lub od przymiotnika *sielski* 'wiejski' (Rym. 2: 418). Historycy literatury (m.in. Waligóra 2004: 92) opierając się na motywacji odprzymiotnikowej, uznają nazwisko to za nazwisko znaczące, pośrednio charakteryzujące bohatera je noszącego. Należy jednak zwrócić uwagę, że bardziej prawdopodobna jest motywacja odmiejscowa, gdyż akcja utworu osadzona jest w Galicji i nazwisko to, jak i inne nazwiska związane z Kresami Wschodnimi, autor mógł znać z dzieciństwa spędzonego w Bursztynie pod Haliczem, a ponadto w niemieckiej wersji dramatu postać odpowiadająca *Sielskiemu* pozbawiona jest nazwiska, co osłabia charakterystykę pośrednią tej postaci.

i niemieckiego. Przykładem tego jest nazwisko inżyniera *Jurkiewicza* (WMD), które w niemieckiej wersji brzmi *Jurmann* (KH). Oba nazwiska autentycznie leksykalnie opierają się na identycznym brzmieniu pierwszej sylaby, jednak nawiązania między polskim i niemieckim nazwiskiem mogą ponadto dotyczyć ich etymologii związanej z rdzeniem *Jur-* od pol. zdrobnienia *Jurek*, niem. *Jur-*, *Jür-* od *Georgius* (zob. Gott.: 355; także Bubak 1993: 156). Chociaż możliwa jest także etymologia odapelatywna nazwiska *Jurmann* (por. niem. ap. *Jura* ‘prawo’ i *Mann* ‘człowiek, mężczyzna, mąż’). Aliteracje związane z powtórzeniem pierwszej litery nazwiska występują w przykładach: pol. *Dylska*, *Krupa* i niem. *Diele*, *Kunz*, a także w wymienionym tylko w dialogach postaci nazwisku kupca *Wołkowicz* (należy pamiętać, że akcja *W małym domku* usytuowana jest w Galicji, stąd realistycznie odzwierciedlona wschodniosłowiańska fonetyka rdzenia motywującego nazwisko *wołk*, por. wyżej), któremu w niemieckiej wersji odpowiada nazwanie *Wagner* (por. ap. *Wagner* ‘kołodziej’).

Na kształt nazwisk w jednym z dramatów w polskiej wersji językowej wpływ mieli także wydawcy utworów Rittnera. Dotyczy to dramatu *Lato*, opublikowanego po raz pierwszy przez Z. Raszewskiego w 1966 r. Jedną z postaci w obu wersjach językowych (*Lato* i *Sommer*) nosi nazwisko *Torup*. Jak podaje Raszewski w *Nocie wydawcy*, w autografie, będącym podstawą tej edycji, Rittner w początkowych fragmentach wersji polskiej posługiwał się dla nazwania postaci nazwiskiem *Topór* (nazwisko autentycznie leksykalnie, por. Rym. 2: 613), dopiero od karty 132 używał nazwiska *Torup* (niepoświadczone). W recenzjach teatralnych pojawiło się jednak nazwisko *Torup*, co wydawcy dało podstawy do przypuszczeń, że zmian tych dokonał sam autor w odpisach wysłanych do teatrów i tym uzasadnił wprowadzenie w druk takiej formy nazwiska (Raszewski 1966b: 369–373). Jednak w dialogach postaci dramatu *Lato* widnieje ślad pierwotnego nazwowego zamysłu autora, por :

Golders:

[...] A propos ... ten młody człowiek – no, jakże się nazywa? ... Siekiera czy –

Pani Pouchard:

Torup.

(L: 139)

Fragment ten, nieobecny w niemieckiej wersji, odsłaniający onomazjologiczne podstawy nazwiska *Topór*, wskutek jego zmiany traci swoją onomastyczną wyrazistość.

Inny problem stanowi nazwisko *Golders* (L). Z. Raszewski przyznaje, że takiego nazwiska nie ma w autografie. W wersji niemieckiej postać ta nazywa się *Solders* i tak też jest w autografie. Jednak wskutek decyzji kopisty, wynikającej z tego, że Rittner pisał S bardzo podobnie do G, forma *Solders* została zamieniona na formę *Golders*, która pojawiła się we wszystkich polskich inscenizacjach tej sztuki. Jedną z nich, krakowską, Rittner widział w 1918 r. i był z niej zadowolony. Względy te zadecydowały, że wbrew autografowi pozostawiono w druku formę *Golders* (Raszewski

1966b: 373). W leksykonach antropologicznych zarówno polskich, jak i niemieckich odnotowane są nazwiska *Golder* (por. niem. ap. *Gold* 'złoto', Bahl.: 177, Gott.: 293, Rym. 1: 250) oraz *Soldner* (por. niem. ap. *Sold* 'żołd, uposażenie', *Soldner* 'najemnik', Gott.: 544, Kohl.: 624, Rym. 2: 461), brak natomiast postaci *Goldners* i *Soldners*.

Przedstawione wyżej porównanie sposobów identyfikacji postaci literackich, imion i nazwisk, jakie posłużyły Rittnerowi w czterech dramatach napisanych po polsku i odpowiadających im dramatach niemieckojęzycznych, pokazuje, że dobór onimicznych środków literackiej ekspresji warunkowany był kilkoma czynnikami: językiem, w którym utwory te były zapisane, i związanym z nim onomastykonem oraz kulturą nazewniczą i etykietą językową, typem fikcji literackiej i typem środowiska społecznego przedstawionego w fikcjonalnym świecie, realizowanym w utworach kierunkiem artystycznym. Dramaturgia Rittnera, jak cała dramaturgia młodopolska, wymyka się jednoznacznej typologii i najczęściej umieszczana jest w obrębie dramatu naturalistyczno-symbolicznego (Eustachiewicz 1982: 192–200) lub dramatu realistycznego (Podraza-Kwiatkowska 1992: 172–173). Antroponimia Rittnerowskich dramatów podporządkowana jest zasadzie poetyki realizmu, której istotą jest nazwisko prawdopodobne, neutralne, przypadkowe. Rola takiego nazwiska sprowadza się do charakteryzowania przynależności narodowej i klasowej noszącej je osoby (Weintraub 1961: 408).

W doborze imion, zaczerpniętych z zasobu ogólnoeuropejskiego i powtarzanych w polskich i niemieckich wersjach sztuk, poza realizmem nazewniczym widoczne są też dążenia autora do nadania utworom uniwersalnej wymowy.

Występujące w obu językowych wersjach analizowanych utworów onimy literackie nie wykraczają poza zakres pojęcia adaptacji, zwłaszcza adaptacji pragmatycznej, której celem jest dostosowanie językowych środków wyrazu w tekstach do różnic kulturowych między dwiema wspólnotami językowymi, do których teksty są skierowane (por. Lukszyn 1998: 13–14). W tym zakresie Rittner wykazał się kompetencją onomastyczno-kulturową skutkującą ekwiwalencją pragmatyczną w sferze onimii obecną w jego polsko- i niemieckojęzycznych dramatach.

Na nurtujące badaczy twórczości Rittnera pytanie, czy był on polskim czy austriackim pisarzem, w świetle nazw osobowych występujących w jego polsko- i niemieckojęzycznych dramatach nie ma zatem jednej odpowiedzi. Należy powtórzyć za Anną Milanowski (1999: 85): „Pytanie pozornie proste, a odpowiedź, austriacki wariant alternatywny: *entweder und oder* nasuwa się sama”.

Sam pisarz, tworzący w dwóch językach i żyjący na pograniczu dwóch kultur, w autobiograficznym wyznaniu *Mein Leben* pisał:

Stoję między niemieckim a polskim. To znaczy: znam i odczuwam oboje. Z pochodzenia, z najgłębszych skłonności jestem Polakiem. I często łatwiej mi myśleć w tym języku niżli w tamtym. Ale czasem zdarza się inaczej. O niejednym, co napisałem, mówią Niemcy, że jest polskim, a Polacy, że niemieckim. Niejednokrotnie po obu stronach traktują mnie jak gościa. I dzięki temu widzę niejedno, tu i tam,

nieuprzedzonym wzrokiem cudzoziemca. Artystycznie rzecz biorąc, jest to korzystne, sądzą niektórzy. Biorąc rzecz czysto po ludzku, jest to rodzaj kalectwa. Coś niby ciężar, który muszę dźwigać tańcząc; myślę, że innym linoskoczkom jest cokolwiek lżej (cyt. za: Taborski 1983: 143–144)¹¹.

Skróty

ap. – apelatyw, n.m. – nazwa miejscowa, niem. – niemiecki, pol. – polski, wschł. – wschodniosłowiański

Źródła

- DJ: T. Rittner, *Der dumme Jacob. Komödie in drei Akten*, Berlin 1910.
 GJ: T. Rittner, *Głupi Jakub. Komedia w 3 aktach*, „BN I”, nr 160, Wrocław 1956.
 KH: T. Rittner, *Das kleine Heim. Drama in drei Akten*, Berlin 1908.
 L: T. Rittner, *Lato. Komedia w 3 aktach*, [w:] idem, *Dramaty*, oprac. Z. Raszewski, Warszawa 1966.
 S: T. Rittner, *Sommer. Komödie*, Wien 1912.
 WiN: T. Rittner, *Wółfe in der Nacht. Komödie in drei Akten*, Wien 1914.
 WMD: T. Rittner, *W małym domku. Dramat w 3 aktach*, „BN I”, nr 116, Wrocław 1954.
 WwN: T. Rittner, *Wilki w nocy. Komedia w 3 aktach*, „BN I”, nr 169, Wrocław 1956.

Literatura

- BAHL.: H. Bahlow, *Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt*, Frankfurt am Main 1972.
 BUBAK J., 1993, *Księga naszych imion*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
 CIEŚLIKOWA A., 1993, *Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich*, [w:] M. Biolik (red.), *Onomastyka literacka*, Olsztyn, s. 33–93.
 CIEŚLIKOWA A., 2001, *Nazwa w tekście a tekst w nazwie*, [w:] A. Pajdzińska, R. Tokarski (red.), *Semantyka tekstu artystycznego*, Lublin, s. 99–108.
 EUSTACHIEWICZ L., 1982, *Dramaturgia Młodej Polski. Próba monografii dramatu z lat 1890–1918*, Warszawa.
 GOTT.: M. Gottschald, *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen nach ihrer Entstehung und Bedeutung*, Berlin 1954.

11 Por. na ten temat także wypowiedź Anny Wierzbickiej (2008: 158): „jeżeli się żyje przez dwa języki, to jest się »podmiotem« ukształtowanym przez dwa języki, a w konsekwencji – »podmiotem« rozdwojonym w sobie, jednocześnie wzbogaconym i zubożonym, bardziej świadomym możliwości wybierania, kim się jest, ale też ograniczeń, którym się podlega”.

- GUGG.: E.H. Guggenheimer, H.V. Guggenheimer, *Etymologisches Lexikon der jüdischen Familiennamen*, München 1996.
- KOHL: R.V. Kohlheim, *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*, Mannheim 2000.
- LENARTOWSKI M., 1988, *Rittneriana*, „Pamiętnik Teatralny” XXXVII, z. 3–4, s. 469–484.
- LIGARA B., 1987, *Galicyzmy leksykalne w listach Zygmunta Krasińskiego na tle wpływów francuskich w polszczyźnie XIX wieku. (Studium bilingwizmu polsko-francuskiego)*, „Zeszyty Naukowe UJ” „Prace Językoznawcze” nr 86.
- LIGARA B., 2010a, *Bilingwizm polsko-francuski Adama Mickiewicza. W stronę antropologii lingwistycznej*, „LingVaria” nr 2 (10), s. 141–170.
- LIGARA B., 2010b, *Twórca wobec kontaktów językowych: bilingwizm polsko-francuski Zygmunta Krasińskiego a norma*, [w:] A. S. Gruchała, H. Kurek (red.) *Silva rerum philologicarum. Studia ofiarowane Profesor Marii Strycharskiej-Brzezynie z okazji Jej jubileuszu*, Kraków, s. 181–191.
- LIGARA B., 2011, *Dwujęzyczność twórców literatury polskiej jako problem badawczy historii języka*, „LingVaria” nr 1 (11), s. 165–178.
- LIGARA B., 2014a, *Bilingwizm w tekście zapisany. Cz. I: Status lingwistyczny. Paradygmaty badawcze*, „LingVaria” nr 1 (17), s. 149–168.
- LIGARA B., 2014b, *Bilingwizm w tekście zapisany. Cz. II: Wykładniki transkodowe. Gatunki*, „LingVaria” nr 2 (18), s. 139–174.
- LUKSZYN J. (red.), 1998, *Tezaurus terminologii translatorycznej*, Warszawa.
- ŁAZIŃSKI M., 2006, *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzaju-płciowa*, Warszawa.
- MALEC M., 2001, *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*, Kraków.
- MARINKOVIĆ I., 2004, *Wielka księga imion*, Wrocław.
- MATUSZEWSKI J., 1975, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź.
- MILANOWSKI A., 1999, *Czy Tadeusz Rittner był pisarzem polskim czy austriackim?*, [w:] G. Ritz, G. Matuszek (red.), *Recepcja literacka i proces literacki. O polsko-niemieckich kontaktach literackich od modernizmu po okres międzywojenny*, Kraków, s. 63–85.
- MIODUNKA W.T. 2014, *Dwujęzyczność polsko-obca w Polsce i poza jej granicami. Rozwój i perspektywy badań*, „LingVaria” nr 1 (17), s. 199–226.
- PODRAZA-KWIATKOWSKA M., 1992, *Literatura Młodej Polski*, Warszawa.
- RACHWAŁ M., 1991, „Panie Wokulski”... czyli o pewnym typie form adresatywnych w „Lalce” B. Prusa, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” z. 137, s. 227–236.
- RACHWAŁ M., 1992, *O przyczynach zmian systemu adresatywnego języka polskiego w XIX wieku*, [w:] J. Anusiewicz, M. Marcjanik (red.), *Język a kultura*, t. 6: *Polska etykieta językowa*, Wrocław, s. 41–49.
- RASZEWSKI Z., 1966a, *Wstęp*, [w:] T. Rittner, *Dramaty*, oprac. Z. Raszewski, t. 1, Warszawa, s. 7–51.
- RASZEWSKI Z., 1966b, *Nota wydawcy*, [w:] T. Rittner, *Dramaty*, oprac. Z. Raszewski, t. 2, Warszawa, s. 361–373.
- RASZEWSKI Z., 1967, *Tadeusz Rittner (1873–1921)*, [w:] K. Wyka, A. Hutnikiewicz, M. Puchalska (red.), *Literatura okresu Młodej Polski*, t. II, Warszawa, s. 326–357.
- RYM.: K. Rymut, *Nazwiska Polaków: słownik historyczno-etymologiczny*, t. 1–2, Kraków 1999–2001.
- SARNOWSKA-GIEFING I., 1984, *Nazewnictwo w nowelach i powieściach okresu realizmu i naturalizmu*, Poznań.

- SIWIEC A., 1998, *Nazwy własne w prozie Michała Choromańskiego*, Lublin.
- SŁOWNIK IMION, 1991, oprac. W. Janowowa, A. Skarbek, B. Zbijowska, J. Zbiniowska, Wrocław.
- TABORSKI R., 1983, *Wśród wiedeńskich poloników*, Kraków.
- TOMICZEK E., 1983, *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Wrocław.
- WALIGÓRA J., 2004, *Młodopolski „dramat wewnętrzny”. Przejawy podmiotowości i subiektywizacji w wybranych utworach dramatycznych*, Kraków.
- WEINTRAUB W., 1961, Wyznaczniki stylu realistycznego, „Pamiętnik Literacki” z. 2, s. 399–413.
- WIERZBICKA A., 2008, *Podmiot rozdwojony w sobie: dwa języki, dwie kultury, jedno(?) ja*, [w:] J. Bartmiński, A. Pajdzińska (red.), *Podmiot w języku i kulturze*, Lublin, s. 139–159.
- WIMMER O., 1966, *Handbuch der Namen und Heiligen: mit einer Geschichte des christlichen Kalenders*, Innsbruck.
- WOJTAK M., 2014, *O języku i stylu polskiego dramatu. Studia i szkice*, Lublin.

**On the bilingualism of Young Polish writers.
Anthroponymy in Tadeusz Rittner's Polish and German dramas
Summary**

The present paper is devoted to the question of literary onomastics in the texts of a bilingual author. In discussing this problem, we focus on how literary characters are named in selected dramas by Tadeusz Rittner, which have both a Polish and a German version. A detailed analysis includes a comparison of names and surnames used by the author to identify his characters. We indicate differences in the choice of specific types of proper names and in their forms, which result from different customs and onomastic systems in each of Rittner's languages, as well as from separate Polish and German linguistic etiquettes, determining the use of particular proper names. In addition, the analyses emphasize Rittner's attention to onomastic and cultural reality that he introduced to his works, which confirms his linguistic and communicative competence in both Polish and German in this domain.